

Христо Христов / Hristo Hristov

**УБИЙСТВОТО НА ТОМАС БЕКЕТ
(ПО МИНИАТЮРИ В РЪКОПИСИ
ОТ ЕПОХАТА)**

**The Murder of Thomas Becket
(Based on Miniatures in Manuscripts
of the Period)**

Abstract: In this paper the author analyses the murder of Thomas Becket as depicted in five images between the 12th and 14th centuries. Beckett's representation in the miniatures is analogous despite the centuries of difference between the images. The aim of the report is to identify the reasons for the different representation of the murder in the miniatures compared to other sources from the period, which primarily come from John of Salisbury, William of Fitzhugh, William of Canterbury, Edward Grimm and Herbert Bosham. In their accounts of the murder, Thomas resists his killers fiercely, which is in stark contrast to the representation in the miniatures.

The author reaches the conclusion that the difference in depiction of the murder in the miniatures compared to that from the chroniclers is due to the concept of martyrdom in medieval times. Thus, the actual events surrounding the murder of the man Thomas Becket are supplanted and replaced by the notion of the martyrdom of the saint Thomas Becket.

Keywords: Thomas Becket, murder, martyrdom, Henry II, John of Salisbury, William FitzSteven, William of Canterbury, Edward Grimm, Herbert Bosham.

Навлизайки в дебрите на историята на средните векове, всеки човек, бил той сериозен изследовател или любознателен лаик, неминуемо се сблъсква с дълбоката религиозност, с която е белязан този период. В Западна Европа Католическата църква е онзи ключов фактор, който оказва влияние върху всички страни на обществения живот и взаимодействия със светските власти. Това взаимодействие може да бъде проследено през целия средновековен период, от войните на франка Хлодовех срещу арианите, през управлението на Пипин Къси и неговия дар за папството, призова на папа Урбан II към миряните за организирането на кръстоносен поход и през всички моменти на сътрудничество през следващите столетия. Би било изключително погрешно обаче, ако представим периода на средните векове като време на постоянен съюз меж-

ду Църква и държава. Често светската и духовната власт влизат в конфликт – примерите за това са доста: папа Григорий VII и император Хайнрих IV, папа Александър III и Фридрих I Барбароса, крал Джон и папа Иннокентий III и т.н. Понякога конфликтите между духовната и светската власт се разиграват и в границите на средновековните държави – между владетели и местното духовенство. Обект на настоящото изследване е кулминацията на такъв конфликт – този между Хенри II Плантагенет и Томас Бекет, завършил с убийството на последния. Този насилствен акт оставя дълбока следа в паметта на средновековното общество и е тема, многократно интерпретирана от средновековните миниатюристи.

Целта на настоящата статия е да бъдат анализирани в съпоставителен план няколко миниатюри от периода, в опит да се изясни как средновековният човек е възприемал и оценявал личността и деянията на Томас Бекет. Предмет на изследването са миниатюри от периода XII – края на XIV в. от ръкописи, изработени в Англия и Франция. Основната задача на проучването, решаването на която би довело до постигането на поставената цел, е да се установи до каква степен начинът на изобразяване на събитията около смъртта на Бекет в средновековните миниатюри съответства на реалността, засвидетелствана в извори от епохата.

Роденият вероятно около 1120 г. в семейството на преуспяващ лондонски търговец Томас Бекет започва своето обучение на 10 години, като според някои източници известно време учи в Париж. На около 25 години постъпва на служба при Теобалд, архиепископ на Кентърбъри, а след около 10 години е назначен за архидякон на Кентърбъри. Този период от живота на Томас Бекет има огромно значение за бъдещата му кариера. Съвсем скоро благодарение на късмета си (или на архиепископ Теобалд) Бекет е избран за канцлер на новия крал Хенри II (1154–1189 г.). Хенри II и Томас Бекет бързо се сприятеляват, като новият канцлер служи вярно на своя крал и дори му подражава. Не след дълго приятелството с краля издига Бекет до нов връх в кариерата му – през 1162 г. той е провъзгласен за архиепископ на Кентърбъри. След това назначение обаче настъпва интересен обрат в държанието на Бекет: светският човек се превръща в духовник аскет. Скоро след това против волята на краля напуска поста си на канцлер. Разривът между двамата обаче тепърва предстои¹.

Междувременно Хенри II се заема с поредица от амбициозни реформи, сред които са нововъведенията в съдебната сфера като премахването на ордалиите и съдебните дуели, както и отнемането на редица правомощия на сеньориалните съдилища в полза на кралския съд². Църквата също не остава незазетата от реформите на краля и точно това е причината за разрива между крал и архиепископ. Реформата на Хенри II сериозно засяга църковните интереси и Бекет твърдо се възпротивява на шест от исканията на краля. Главното му възмущение е насочено срещу исканите промени при съденето на, както бихме ги нарекли в съвременето, криминално проявените клирици. До управлението на Хенри II духовниците, извършили престъпление, се явяват пред църковен

съд, който често издава по-леки присъди за сериозни престъпления отколкото кралският съд. Реформите на Хенри предвиждат духовник, осъден от църковен съд, да бъде предаван на кралски съд, за да бъде съден отново. Бекет се противопоставя на това постановление с основаниято, че така се въвеждат два съдебни процеса за едно престъпление³.

Така, заставайки на две противоположни позиции, кралят и неговият архиепископ влизат в тежък конфликт. Този конфликт се разгаря до такава степен, че Томас Бекет е принуден да бяга във Франция. Противопоставянето продължава с години и чак към 1170 г. двамата постигат примирие с активното участие на папа Александър III (1159–1181 г.). Бекет е радушно приет от англичаните и се установява в Кентърбъри. Трагичният завършек на тази поредица от събития идва малко след Коледа на 1170 г., когато, провокирани от едно изказване на своя крал⁴, четирима рицари решават да убият или най-малкото да арестуват проблемния архиепископ. На 29 декември рицарите Реджиналд ФицУрс, Хю де Морвил, Уилям де Трейси и Ричард ле Бретон пристигат в Кентърбъри, след като Бекет е приключил с основното си хранене за деня. Рицарите влизат при архиепископа невъоръжени. Бекет се държи смело и отказва да се подчини на исканията им. Те излизат, за да облекат ризниците си и да вземат оръжията си. Рицарите отново влизат в катедралата, вече с обнажени оръжия, но Бекет не трепва и пред тази смъртоносна заплаха, не бяга и се съпротивлява яростно при опита им да го изведат навън. Ядосан от тази съпротива, Реджиналд ФицУрс пръв нанася удар по главата на архиепископа, а другарите му доубиват Бекет, превръщайки го в мъченик⁵.

Първата миниатюра, изобразяваща убийството на Томас Бекет, която ще разгледаме (Фиг. 1) е от творбата на Джон от Солсбъри *Life of St Thomas Becket*⁶. Джон е съвременник и очевидец на събитията и поради това въпросната миниатюра изобразява убийството в далеч по-големи детайли в сравнение с останалите миниатюри, на които ще се спрем. В горния панел виждаме пристигането на рицарите, докато Бекет се храни. В долния ляв панел е показано самото убийство, а вдясно – покаянието на убийците. Защитното въоръжение на рицарите е характерно за периода, а самият Бекет е изобразен с ореол и архиепископска митра.

Втората миниатюра, която ще анализираме (Фиг. 2), е от *Huntingfield Psalter*⁷, изработен отново в Англия. На нея, за разлика от първата, Бекет е представен малко по-различно: липсват епископската митра и ореолът. Самият Бекет обаче отново е изобразен коленичил пред олтара. Нещо характерно за тази миниатюра е облеклото на Бекет, което, за разлика от това на всички останали миниатюри, е еднакво с облеклото на Едуард Грим – един от преките свидетели на убийството. Дали миниатюристите са ги представили по този начин целенасочено или това е резултат от пропуск, можем само да гадаем. От друга страна, самите рицари убийци също не носят никакви отличителни знаци и са въоръжени с мечове.

Макар и това да не е видно на пръв поглед, миниатюрата на Фиг. 3 от *Ramsey Psalter*⁸ е създадена значително по-късно от предходните две. За на-

блюдателното и опитно око е лесно да различи някои особености във въоръжението на рицарите, които подсказват, че тя датира от началото на XIV в. Не можем да не отбележим колко детайлна и красива е тази миниатюра – очевидно авторът е положил огромно старание. Добре личат дребни детайли като хералдически символ на щита на единия рицар и украсата в облеклото на двете фигури на иконите отстрани. Колкото до самата сцена на убийството, Бекет отново е изобразен коленичил, но за разлика от миниатюрата на Фиг. 2 молитвата му е прекъсната, а той е обърнат към нападателите си. Ръцете на светеца са с отворени длани и разперени настрани – жест, който лесно може да бъде изтълкуван като израз на примирение и който рязко контрастира с поведението му, засвидетелствано от изворите.

Четвъртата подложена на анализ миниатюра е представена на Фиг. 4. Тя е от известния *Luttrell Psalter*⁹, изработен няколко десетилетия след споменатия *Ramsey Psalter*. Макар и не толкова изящна като тази на Фиг. 3, на тази миниатюра можем да забележим някои много интересни подробности. Рицарите, както обикновено, са представени скупчени и държащи различни оръжия, като по въоръжението им отново се забелязват хералдически символи. Прави впечатление един комично изглеждащ шлем. Бекет отново е коленичил и позицията на ръцете му ясно показва с какво се занимава – той се моли. Ако се вгледаме внимателно в миниатюрата, можем да видим, че човекът, когото рицарите заварват заедно с Бекет – Едуард Грим, също е ранен – подробност, която рядко присъства на други миниатюри. Но безспорно най-интересната част от миниатюрата е фигурата, изобразена вдясно от Бекет, която на пръв поглед изглежда абсолютно не на място. Трудно е да се установи полът на фигурата. Възможно е да е женска, тъй като в прическата липсва характерната тонзора и тя изглежда по-подходяща за жена. Странни са движенията на ръцете ѝ, от които изглежда, че тя сякаш танцува. А още по-странно е това, което се подава изпод дрехата ѝ: там, където трябва да са краката ѝ, е изобразено животно, което има кози крака и глава на куче.

Как бихме могли да обясним присъствието на странната танцуваща фигура по време на убийството на един светец? Трудно е да се опитваме да вникнем в това какво си е мислил авторът от XIV в. Може би това странно същество е дяволът, който изпитва задоволство от мъченическата смърт на един светец?

Последната миниатюра, на която ще се спрем (Фиг. 5), е от ръкопис, създаден във Франция и датиращ от последната четвърт на XIV в. Тази френска миниатюра има стандартната композиция на горните четири – групата скупчени рицари и Бекет, коленичил да се моли. Разбира се, има и отклонения: ако съдим по броя на шлемовете, убийците не са четирима, а шестима на брой; молещият се Бекет държи книга, а Едуард Грим изобщо липсва, което може би е и най-голямото несъответствие с останалите миниатюри. Не можем да кажем със сигурност на какво се дължат тези неточности, но все пак трябва да имаме предвид, че миниатюрата е правена повече от двеста години след смъртта на светеца и то в друга държава. Не е невъзможно да предположим, че някои детайли са били изкривени от призмата на времето.

Но ако сравним всички миниатюри, които представихме, се оказва, че ги свързва един обща елемент в композицията: на всички тях Томас Бекет е коленичил и се моли. Именно този начин на представяне на събитията обаче влиза в остър конфликт с реалността, описана в изворите, според които Бекет не само не се е оставил да бъде убит мирно и кротко, докато се моли, а е посрещнал своите убийци смело и дори се е борил с тях. Така се очертава двойственият образ на Томас Бекет: от една страна Бекет историческата личност, който се бори мъжки с нападателите си, а от друга – Бекет светецът, както е изобразен на миниатюрите – приемащ смъртта без съпротива.

Как можем да обясним този дисонанс между историческата личност Бекет и светеца Бекет? Някои от миниатюрите са създадени значително по-късно, повече от двеста години след смъртта на архиепископа на Кентърбъри и вероятно можем да предположим, че от дистанцията на времето култът към светеца е надделял над историческата истина. Какво да кажем обаче за ранната миниатюра на Фиг. 1, създадена само 10 години след смъртта на Бекет и то в творбата на съвременник и очевидец на събитията, на която обаче архиепископът също е изобразен коленичил в очакване.

В опит да намерим отговори на тези въпроси ще разгледаме по-подробно изворите. Възможно ли е миниатюрите да са фокусирани върху конкретен момент от убийството и това да води до несъответствия? Или пък причината е доста по-дълбока от фокусиране върху конкретен детайл? Изворите, които ще анализираме, са свидетелствата на Джон от Солсбъри, Уилям Фицтивън, Уилям от Кентърбъри, Едуард Грим и Хърбърт Бошъм. Тук трябва да направим едно уточнение: от преките свидетели на убийството Бенедикт от Питърбъро е единственият, чието сведение няма да използваме поради липсата на достъп до неговата творба.

Ще започнем с Хърбърт Бошъм, който е приятел на Томас Бекет, но не е пряк свидетел на убийството¹⁰. Независимо от това Бошъм остава важен извор за живота на светеца поради близките отношения, които поддържа с Бекет. По време на изгнанието на архиепископа Бошъм е в неговото близко обкръжение и предлага съвети, напътствия и успокоение. Преди убийството е изпратен от Бекет във Франция¹¹. В разказа му рицарите грубо нахлуват при архиепископа около вечерня и изискват от него да опрости отлъчените от църквата епископи¹². Бекет твърдо отказва, при което рицарите напускат, за да облекат своите ризници и да вземат оръжието си. През това време Бекет с големи трудности е убеден от прислужниците си¹³ да се оттегли в църквата. Малко по-късно рицарите заедно с техните поддръжници¹⁴ се опитват да разбият залостената врата. По заповед на Бекет обаче вратата е отворена и рицарите нахлуват, заявявайки, че са тук, за да го убият. Архиепископът отвръща, че е готов да умре за свободата на Църквата. Трябва да споменем, че нашия сбит преразказ на Бошъм може би не е напълно справедлив към стила му на писане. Сведенията на автора са изпълнени с многобройни хвалебствия и високопарни думи за Бекет. Самото убийство е описано в три части, като между всяка от частите можем

да прочетем цели страници с величаене на подвига на Бекет и сравняването на личността на архиепископа с различни библейски фигури като Самсон, Давид и др.¹⁵

Сравнението със Самсон е в първата част на описанието на убийството, където Бошъм разказва как Бекет хванал за ризницата един от рицарите (Уилям де Трейси), който се приближил най-много до него и го блъснал с такава сила, че почти го хвърлил на пода¹⁶. В компилацията от извори, преведени от Майкъл Стаунтън, случката с Уилям де Трейси е представена малко по-различно: Бекет разтърсва де Трейси толкова силно, че почти го размазва на пода. Явно става дума за различни преводи на един и същ пасаж и кой е по-точен трудно бихме установили без оригинала. Но предвид стила на писане на Бошъм, не е изключено преводът на Стаунтън да е по-точен, колкото и да ни е трудно да си представим как петдесетгодишният Бекет „размазва“ рицар в пълно бойно снаряжение.

Във втората част на описанието на убийството, поради сблъсъка му с де Трейси, кокалестият Бекет (както го описва самият Бошъм) предизвиква гнева на рицаря, който прави опит да го посече. Ударът е отчасти отклонен от Едуард Грим, който се намира непосредствено до Бекет и прави опит да спре меча на де Трейси с ръка. Виждайки това, архиепископът доброволно се предлага за жертва, като подвива колене и оголва врата си¹⁷. След нова поредица от хвалебствия по адрес на светеца Бошъм преминава към завършека, в който Бекет е безмилостно посечен. Според Бошъм част от скалпа на Бекет е отсечена от мечовете на рицарите, при което единият от мечовете дори се счупва в костите на Бекет. Описанието на убийството завършва с нова поредица от хвалебствия и описание на добродетелите на Бекет, като научаваме, че новопредставилият се мъченик дори не потрепнал, приемайки жестоката си смърт¹⁸.

За разлика от Бошъм Джон от Солсбъри е очевидец на събитията и разказва за тях в писмо до епископа на Поатие. Вероятно поради това, а и защото, както самият той отбелязва, събитията около смъртта на Бекет са станали широко известни, неговото описание на убийството е доста по-кратко. В стила на писане на Джон от Солсбъри отсъства високопарността от разказа на Бошъм, но все пак и в неговия текст се срещат някои препратки към Библията. Бошъм назовава рицарите с римските термини „гладиатори“ или „ликтори“, докато за Джон те са просто войници. Събитията са обрисувани доста по-лаконично, а действието започва директно с нахлуването на рицарите в храма. Репликите, които си разменят архиепископът и убийците му, са приблизително еднакви в двата текста: рицарите безцеремонно заявяват, че Бекет не може повече да продължи да живее. В разказа на Джон от Солсбъри обаче липсва стълкновението с рицарите – Бекет, подлагайки врат, покорно се оставя да бъде убит¹⁹.

Уилям от Кентърбъри дава по-обстойна информация за събитията около смъртта на Томас Бекет, включително и допълнителни сведения за всеки един от убийците. Така Реджиналд ФицУрс е описан като човек, който не би се притеснил да извърши каквото и да било престъпление и който е наследил

от баща си бруталната си жестокост²⁰. В подобни краски са описани и другите трима убийци.

Стильт на писане на Уилям от Кентърбъри е обстоятелствен както този на Бошъм, но за разлика от него той не се впуска в дълги хвалебствия, а представя една доста по-реалистична версия на събитията. В неговия текст рицарите не нахлуват в църквата директно, заявявайки своите убийствени намерения, а първоначално водят продължителен разговор с Бекет. Разговорът е предаден подробно и от разменените реплики научаваме какви са причините за конфликта, а именно отлъчените от църквата епископи, които, според рицарите, са несправедливо наказани. Бекет категорично отказва да отстъпи от позицията си и напрежението постепенно ескалира, подклаждано както от заплахите на рицарите, така и от безцеремонното поведение на Томас Бекет²¹.

Ядосани от отказа на Бекет, рицарите напускат покоите му и под една черница навън се въоръжават. През това време уплашените клирици залостват външните врати на комплекса, принуждавайки рицарите да влязат през задната врата с помощта на стълби. Уилям от Кентърбъри обстойно описва опитите на монасите да скрият Бекет в църквата и неговото желание да посрещне въоръжените натрапници в манастира, лице в лице. Бекет забранява на монасите да залостят вратите на църквата²².

Финалът се разиграва малко след това, когато рицарите нахлуват в църквата. За разлика от предходните двама автори обаче Уилям от Кентърбъри описва малко по-различно началото на трагичното убийство: рицарите или ликторите, както ги нарича той, не нахлуват, заявявайки своето желание да убият архиепископа, а се опитват да го отведат с тях. Бекет твърдо отказва и ФицУрс, в опит да го спласи или да покаже, че заплахите му са напълно сериозни, сваля на земята шапката на архиепископа с върха не меча си. Следва физически сблъсък, при който Томас Бекет блъска ръката на ФицУрс от палиума си, а разгневеният рицар му крещи да бяга. Бекет отново отказва и нападателите, и особено ФицУрс, са стъписани. Уилям от Кентърбъри приписва това колебание на услугите и помощта, която в миналото архиепископът е оказвал на ФицУрс²³. Стъписването не трае дълго и Реджиналд ФицУрс първи посича Бекет, следван от другите рицари. Тук следва друго разминаване с информацията от предходните автори: предвиждайки мъченичеството си, Бекет застава пред убийците си с издадена напред глава, но само толкова – в текста на Уилям от Кентърбъри не става и дума за коленичене, скръстени ръце и пр. След описанието на убийството авторът споменава и за раняването на Едуард Грим, без да изяснява кой точно е извършителят²⁴.

Интересен е начинът, по който Уилям от Кентърбъри описва бягството си от мястото на убийството. Бошъм обвинява в страхливост онези, които оставили архиепископа, но Уилям представя действията си в друга светлина: „...и наясно с моите грехове и непригодност за мъченичество, аз бързо обърнах гръб и възкачих стълбите...“²⁵. Но това не е единствената причина, която Уилям от Кентърбъри посочва за бягството си. В същия абзац монахът обяс-

нява, че ако някой друг би бил убит от нападателите, то последвалите чудеса щели да бъдат приписани на него, а не на мъченика архиепископ. И така, за да не бъде обезсмислена саможертвата на светеца, монасите се погрижили само той да падне убит²⁶.

Описанието на събитията, оставено от Уилям Фицтивън, до голяма степен се припокрива с разказа на Уилям от Кентърбъри, но има известни отклонения, на по-важните от които ще се спрем. Фицтивън описва по-подробно пътуването на рицарите към Кентърбъри, тяхното обкръжение и пр. И в неговия текст срещата на архиепископа с рицарите започва с диалог помежду им, но според Фицтивън нападателите далеч не са толкова сговорчиви, каквито са представени от Уилям от Кентърбъри. Фицтивън обаче често дори не цитира точните им думи, а просто ги определя като заплахи. Към казаното от Бекет обаче авторът се отнася по различен начин: той предава подробно думите му и в неговия разказ, за разлика от този на Уилям от Кентърбъри, архиепископът е представен като по-диалогичен и не толкова рязък²⁷.

Последвалите събития също са описани по сходен начин в разказите на Уилям от Кентърбъри и на Фицтивън, но с дребни разлики. Така например според Фицтивън Реджиналд ФицУрс поставя бронята си не под споменатата черница, а до портика, рицарите са придружени от някой си Робер де Брок, който взема активно участие в убийството и т.н. Основната разлика обаче между свидетелствата на двамата автори е описанието на държанието на Бекет. Сведенията на Фицтивън се доближават до тези на Джон от Солсбъри и Хърбърт Бошъм. Описаният от Фицтивън Бекет се държи изключително спокойно: „... сякаш се радваше, че е срещнал достойната съдба да умре за справедливостта и свободата, и за каузата на своята Църква...“²⁸. Бекет показва силата на своя характер и много трудно, всъщност насила е отведен в църквата, където монасите служат вечерня. Архиепископът обаче забранява барикадирането на входа на храма и така осигурява достъпа на рицарите в сградата²⁹.

Последвалите събития са описани по сходен начин от Фицтивън и предходните трима автори. В разказа му обаче има интересни моменти, които не са споменати от другите автори. Така например по повод на възможността Бекет да се укрие в църквата Фицтивън описва криптата на храма като тъмно и мрачно помещение, в което действието се развива вечерта. И Фицтивън свидетелства, че Бекет отказва да се укрие и посреща смело нападателите си. Както Джон от Солсбъри и Бошъм, и Фицтивън посочва, че рицарите изказват желанието си да сложат край на живота на Бекет. Но според Фицтивън вместо да го убият на място, ФицУрс и останалите го приканват да бяга, като подсилват подканата с удар между плешките с плоската част на меча. Бекет отново твърдо отказва да се подчини и след този неуспех нападателите се опитват да го изведат извън църквата. Дали не желаят да го убият в храма или искат да го отведат при краля не става ясно. Но описанието на сцената е интересно: Бекет не се предава доброволно и се съпротивлява, колкото му стигат силите. Монасите, сред които и Едуард Грим, се опитвали да го задържат

колкото могат. Сред това боричкане на монаси и рицари идва първият удар, приписан на Уилям де Трейси – същият удар, който Едуард Грим се опитва да спре безуспешно с ръка. Чак тогава, виждайки кръвта си, Томас Бекет се предава. Фицтивън споменава за четири удара, нанесени на Бекет, като при втория той пада по лице на земята, а при последния горната част на главата му е разсечена на две³⁰.

Последният автор и пряк участник, и свидетел на убийството на Бекет е Едуард Грим. Събитията, описани от него, протичат по описания вече от предходните автори ред. Първо рицарите водят разговор с Бекет и изискват от него да опрости отлъчените от църквата епископи. Архиепископът им отказва и рицарите напускат покоите му. След това се въоръжават и през страничен ход влизат в църквата, а през това време Бекет с големите усилия на монасите е отведен в същата църква. Архиепископът отказва вратата да бъде залостена, което позволява на рицарите да влязат. Разказът на Едуард Грим е изключително подробен, но без излишни отклонения като при някои от другите автори. Съвсем разбираемо е, че поради това, че губи едната си ръка заради тях, той описва рицарите в негативна светлина. Няма да се спираме подробно на събитията преди самото убийство поради това, че те са вече описани от предходните автори. Все пак обаче ще споменем един любопитен факт, а именно причината, поради която според Едуард Грим архиепископът отказва да отиде в църквата. Грим пише следното: „...Но също така той, който дълго време изгарял от любов към мъченичеството, след като получил, както изглеждаше, възможност да го осъществи, се страхувал да не би то да се отложи или дори да го подмине напълно, ако избяга в църквата....“³¹.

По-късно, когато рицарите вече са в църквата, се разиграва познатата ни поредица от събития, макар и с малки разлики: и в разказа на Едуард Грим рицарите настояват Бекет да тръгне с тях и той им отказва. Различия се появяват в описанието на последвалия сблъсък: Грим разказва как Томас Бекет, който се хванал здраво за една колона, отказва да бъде помръднат, колкото и да го блъскат и дърпат рицарите. Особено ожесточено се опитва да го откъсне от колоната ФицУрс и в отговор Бекет го изблъсква, наричайки го сводник. Това води до ескалация, в резултат на която Томас Бекет получава първия удар с меч точно от ФицУрс. Следват още два удара и чак тогава архиепископът пада на земята, където е доубит³².

От прегледаните дотук извори можем да добием относителна представа за обстоятелствата около убийството на Томас Бекет. Събитията следват приблизително следния ход: убийците пристигат и влизат в спор с Томас Бекет, след което напускат, въоръжават се и се опитват насила да изведат архиепископа от църквата; след оказана съпротива от негова страна Бекет бива убит. Има безспорни свидетелства за съпротива от страна на архиепископа, но в същото време има извори, които описват и картина, близка до изображенията на някои от миниатюрите, а именно Бекет, коленичил и оставил се в ръцете на своите убийци. Това разминаване може да се обясни с уточнението, че Бекет прави

това чак след като е получил един или повече удара по главата. Следователно отново откриваме разминаване между миниатюри и реална случка.

В опит да обясним това разминаване отново ще се обърнем към изворите и по-точно към свидетелството на Едуард Грим относно сцена, разиграла се непосредствено след убийството на Бекет: „...*Докато той все още лежеше на каменния под, някои си мажеха очите с кръв, други, които бяха донесли малки съдове, си вземаха, колкото можеха, а трети с нетърпение потапяха части от дрехите си, които бяха отрязали. По-късно никой не изглеждаше доволен от себе си, ако не беше взел нещо, макар и незначително, от това скъпоценно съкровище*....“³³

През погледа на съвременния човек подобна сцена може да изглежда изключително уродлива – оскверняването на мъртво тяло по подобен начин е крайно неприемливо в днешно време. Но не трябва да съдим средновековните хора по нашите стандарти. В случая хората, които според Едуард Грим събират кръвта на Бекет, не оскверняват човешки труп, а събират мощите на светец, искрено вярвайки в това. Дори и преди да е извършил някакви чудеса, хората от обкръжението му припознават светеца в своя покоен архиепископ. Както знаем, почитането на светци и свети места, поклонничеството са изключително популярни в средните векове. Може ли да търсим причините за начина, по който Томас Бекет е изобразен в миниатюрите, в силната религиозност на средновековните хора? Преди да отговорим на този въпрос, ще разгледаме поклонническите традиции в средновековна Англия. Както в цяла Европа, и на Острова поклонничеството е широко разпространено, а причините, поради които средновековният човек може да се отправи на поклонение, са най-различни: измолването на опрощение на грехове, молба за изцеление на близък човек пред мощите на светец или просто даден обет за пилигримство.

Какви са били най-популярните поклоннически маршрути в средновековна Англия? В катедралата на Дъръм се покланяли на св. Кътбърт, епископ на Линдисфарн; в катедралата на Или – на св. Етелреда; в абатство Кроуланд – на мощите на отшелника св. Гулак; в приората на Уолсингхам се съхранява реплика на къщата на Дева Мария, както и малко от нейната кърма. Разбира се, най-посещаваният обект на поклонение в Англия била гробницата на св. Томас Бекет в Кентърбъри³⁴. Според изворите гробницата била изключително богато украсена, покрита изцяло със златни плочи, които едва се виждали от множеството скъпоценни камъни, с които били инкрустирани. Сред скъпоценностите имало рубин, голям колкото нокътя на палеца на зрял мъж³⁵. Това богатство говори за популярността на Кентърбъри като поклонническа дестинация. Иън Мортирър отбелязва, че броят на пилигримите, посетили катедралата за една година през XIV в., достигал двеста хиляди души, а доходът от дарения възлизал на колосалната за това време сума от над £900³⁶. Дарявани били не само парични суми, но и занаятчийски изделия и бижута³⁷.

Възможно ли е точно стремежът към трупане на богатства да е причината мъченическата смърт на Томас Бекет да бъде изобразявана по определен

начин в миниатюрите? Големият френски историк Жак льо Гоф пише за широката пропаганда из цяла Европа в прослава на архиепископа мъченик³⁸. Няма спор, че Църквата извлича значителни материални облаги от поклоненията в Кентърбъри и полага големи усилия да популяризира преклонението пред св. Томас Бекет. Би било прибързано обаче да припишем причината за особено-стите на разгледаните миниатюри само на стремежа към материална изгода. Достъпът до книги в средните векове бил силно ограничен. Всяка книга била писана или преписвана бавно и внимателно на ръка. Следователно дори и ако целта на тези миниатюри да е била постигането на подобна материалистична цел, Църквата е разполагала с доста по-практични методи за осъществяването ѝ. Колко души биха могли да видят тези миниатюри? В същото време само една проповед на енорийски свещеник би била доста по-ефективна. Самият Жак льо Гоф визира пропагандата на Църквата, но в контекста на опита ѝ да ограничи кралската власт.

Ако материализмът, присъщ на човешката природа, не ни дава отговори, следва да ги потърсим в душевността на средновековния човек. Но Томас Бекет далеч не е първият или последният християнски мъченик. Уилям от Малмсбъри разказва любопитна история, която наподобява събитията около смъртта на Бекет. Главен герой в тази история е Гийом, граф на Поатие и бивш кръстоносец. След завръщането си от Светите земи граф Гийом, който според хрониста не се отличавал с блестящ интелект, се провинил тежко в очите на Църквата. На първо време изоставил законната си жена и се събрал с жената на някой си виконт, а освен това имал блестящата идея да построи абатство, изцяло съставено от проститутки. Тези негови инициативи му спечелили не едно, а цели две отлъчвания от Църквата, от двама различни епископи. Единият от тях – Пиер, епископ на Поату, го порицал и отлъчил от Църквата, заявявайки го в лицето му. Това ядосало граф Гийом до такава степен, че той хванал епископа за косата и, насочвайки меч си към него, поискал да отмени отлъчването. Епископ Пиер обаче не само отказал да го направи, ами и изпъчил врат, призовавайки го да удря. Уилям от Малмсбъри описва епископа в този момент като „...жадуващ за честта на мъченичеството...“. Сцената удивително напомня на убийството на Бекет, както ни е представена в миниатюрите: гневният рицар с меч в ръка и примиреният очакващ смъртта свещенослужител. Граф Гийом обаче явно дотолкова мразел епископа, че отказал да го убие, заявявайки „...нищо ще влезеш някога в Рая от действията на моята ръка...“³⁹.

Идеята за мъченичеството като средство за достигане до рая ни помага да разберем средновековния мироглед. След мъченическата му смърт Томас Бекет е канонизиран съвсем скоро, а гробът му се превръща в място за поклонение. Така анализираният средновековни миниатюри демонстрират идеята за светеца Томас Бекет. За средновековния човек светостта и доближаването на светеца до Бога далеч надхвърлят по важност придържането към действителните събития около смъртта му. Това е и причината в средновековните миниатюри човекът Томас Бекет да отстъпи пред светеца Томас Бекет.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ **Logan, F. D.** A History of the Church in the Middle Ages. London and New York: Routledge, 2012, 291–295.

² История на средните векове, т. I. Под ред. на С. Д. Сказкин. София, 1974, 305–306.

³ **Deanesly, M.** A History of the Medieval Church 590–1500. Obscure Press, 2005, 128–131.

⁴ Не е ясно дали Хенри II е знаел за планове на своите рицари.

⁵ **Logan, F. D.** Op. cit., 298–308.

⁶ Manuscript Miniatures. Life of Becket. – <<https://manuscriptminiatures.com/4085/12340>> (24.06.2022)

⁷ Manuscript Miniatures. Huntingfield Psalter. – <<https://manuscriptminiatures.com/4649/12034>> (24.06.2022)

⁸ Manuscript Miniatures. Ramsey Psalter. – <<https://manuscriptminiatures.com/5035/15735>> (24.06.2022)

⁹ Manuscript Miniatures. Luttrell Psalter. – <<https://manuscriptminiatures.com/4070/7821>> (24.06.2022)

¹⁰ **Staunton, M.** The Lives of Tomas Becket, selected sources translated and annotated. Manchester University Press, 2001, p. 202.

¹¹ **Pearse, I. T.** An Annotated Translation of the Life of St. Thomas Becket. Books 5–7. Loyola University Chicago, 1944, p. 11.

¹² Поредният конфликт между Хенри II и Томас Бекет възниква след отлъчването от Църквата на трима епископи, които участвали в коронацията на принц Хенри. Тази функция по право принадлежала на архиепископа на Кентърбъри.

¹³ Според Бошъм същите тези прислужници веднага след като Бекет влиза в църквата, се разбягват от страх. Ще се спрем и на техните обяснения за бягството им.

¹⁴ Рицарите, разбира се, не са сами, а са придружени от група слуги или войници. Бошъм ги нарича кохорта.

¹⁵ **Pearse, I. T.** Op. cit., 36–42.

¹⁶ Ibid., p. 43.

¹⁷ Ibid., 51–53.

¹⁸ Ibid., 66–72.

¹⁹ **O'Connor, J. F.** An Annotated Translation of the Letters of John of Salisbury. Loyola University, Chicago, 1947, 88–95.

²⁰ **Bocke, M. A.** Op. cit., 83–84.

²¹ Ibid., 85–87.

²² Ibid., 87–90.

²³ Ако ФицУрс е бил толкова брутален и жесток, както Уилям от Кентърбъри твърди, защо Бекет му е помагал и дори го е препоръчал на Хенри II?

²⁴ **Bocke, M. A.** Op. cit., 90–95.

²⁵ Ibid., p. 93.

²⁶ Ibid., 93–94.

²⁷ **Sinclair, M. A.** An Annotated Translation of the Life of St. Thomas Becket By William Fitzstephen. Loyola University, Chicago, 1944, 77–81.

²⁸ Ibid., p. 85.

²⁹ Ibid., 82–87.

³⁰ Ibid., 88–92.

³¹ **Staunton, M.** Op. cit., 195–199.

³² Ibid., 200–203.

³³ Ibid., p. 204.

³⁴ **Mortimer, I.** The Time Traveler's Guide to Medieval England. New York: Touchstone, 2010, 272–274.

³⁵ **Coulton, G. G.** Social Life in Britain from the Conquest to the Reformation. Cambridge University Press, 2010, 39–40.

³⁶ **Mortimer, I.** Op. cit., p. 270.

³⁷ **Swanson, R. N.** Catholic England: Faith, Religion and Observance before the Reformation – translated and annotated. Manchester University Press, 1993, p. 177.

³⁸ **Льо Гоф, Ж.** Цивилизацията на средновековния Запад. София: Агата, 1998, с. 316.

³⁹ **Malmesbury, W.** The Church Historians of England. Vol. 3, p. 1. Transl. by J. Stevenson. Durham: University College, 1854, p. 374.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори / Primary Sources

Bocke, M. A. An Annotated Translation of the Life of Saint Thomas, the Archbishop of Canterbury by William, a Monk of Canterbury. Loyola University, Chicago, 1946, 83–93.

Malmesbury, W. The Church Historians of England. Vol. 3, p. 1. Transl. by J. Stevenson, Durham: University College, 1854.

O'Connor, J. F. An Annotated Translation of the Letters of John of Salisbury. Loyola University, Chicago, 1947.

Pearse, I. T. An Annotated Translation of the Life of St. Thomas Becket. Books 5-7. Loyola University Chicago, 1944.

Sinclair, M. A. An Annotated Translation of the Life of St. Thomas Becket by William Fitzstephen. Loyola University, Chicago, 1944.

Staunton, M. The Lives of Thomas Becket, selected sources translated and annotated. Manchester University Press, 2001.

Изследвания / Research Works

История на средните векове, т. I. Под ред. на С. Д. Сказкин. София, 1974 [Istoria na srednite vekove, t. I. Pod red. Kd S. D. Skazkin. Sofiya, 1974].

Льо Гоф, Ж. Цивилизацията на средновековния Запад. София: Агата, 1999 [Lyo Gof, Zh. Tsivilizatsiyata na srednovekovniya Zapad. Sofiya: Agata, 1999].

Coulton, G. G. Social Life in Britain from the Conquest to the Reformation. Cambridge University Press, 2010.

Deanesly, M. A History of the Medieval Church 590–1500. Obscure Press, 2005.

Logan, F. D. A History of the Church in the Middle Ages. London and New York: Routledge, 2012.

Mortimer, I. The Time Traveler's Guide to Medieval England. New York: Touchstone, 2010.

Swanson, R. N. Catholic England: Faith, Religion and Observance before the Reformation – translated and annotated. Manchester University Press, 1993.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ / INTERNET SOURCES

Manuscript Miniatures. Grandes Chroniques de France. – <<https://manuscriptminiatures.com/4304/7745>> (24.06.2022)

Manuscript Miniatures. Huntingfield Psalter. – <<https://manuscriptminiatures.com/4649/12034>> (24.06.2022)

Manuscript Miniatures. Life of Becket. – <<https://manuscriptminiatures.com/4085/12340>> (24.06.2022)

Manuscript Miniatures. Luttrell Psalter. – <<https://manuscriptminiatures.com/4070/7821>> (24.06.2022)

Manuscript Miniatures. Ramsey Psalter. – <<https://manuscriptminiatures.com/5035/15735>> (24.06.2022)

ПРИЛОЖЕНИЕ / APPENDIX

Фигура 1. Убийството на Томас Бекет в произведението на Джон от Солсбъри
“Живота на Бекет”, Англия 1180 г.

Фигура 2. Убийството на Бекет в Псалтира на Хънтингфийлд, Оксфорд Англия, 1212 – 1220 г.

Фигура 3. Убийството на Томас Бекет в Псалтира Рамзи, Лондон Англия, 1300–1310 г.

Фигура 4. Убийството на Томас Бекет в Псалтира Лутрел, Лондон Англия, 1320 – 1340 г.

Фигура 5. Убийството на Томас Бекет във Великите хроники на Франция, Париж Франция, 1375 – 1380 г.